

Ս. Դաւիթ իկէի «Փառի Դուրէլ»-ը և այժմ նոյն թիւրթը «Est-ouest» անուամբ դարձեալ սկսեր է հրատարակուիլ, և ատոր անդրանիկ պրակը կ'աւետէ Փարիզու մէջ գրական ամսաթիւթի մի ժառաղուտ հրատարակութիւնը: Ռուսահայ թիւթիւրը այժմ նախանշելի վիճակ մը չունին: Հինգ ամիսէ ի վեր Էջմիածնայ պաշտօնական ամսաթիւթը չհրատարակուիր:

Բարեհրջեալ «Մուրճ»ը բոլորեց մի տարի, տալով իր ընթերցողաց խոստացածէն աւելի ստուար հատորներ, առ այժմ՝ Ռուսահայոց միակ պատուարեր ամսաթիւթը սա է — *Excellior*: — «Լուսայ» իր նախկին ծրագրով և վախտ ծաւալով սկսեր է երկու ամիսը մի անգամ լոյս տեսնել. — *Nil admirari*. . . (Ռահասական «Տարազ»ը իր բուն խմբագրին և հիմնադրին ձեռօք դարձնալ վերակսած է ժողովրդեան համակրելի թիւթ մը դառնալ: Դաւրթի մէջ ըստ տարուբերեալ զրոյցներու, քիչ ատենէն կը հրատարակուի Պարսկահայ թիւթ մը. «Թատրոն»-ի և «Ազգագրական հանդէս»-ի շարունակարար յապաղումը՝ այնքան միթիւրական չէ, այս յապաղումը դարձեալ ապացոյց մ'է, որ մեր գրասէր հասարակութիւնը անհանդուրժելի անտարբերութեամբ, կարեւորութիւն չտար մասնագէտ թիւթներու, որոնք իրենց անձուկ ծրագրով ներկայ հայ գրականութեան և լրագրութեան համար մի մի նորութիւններ են և ունին յատուկ օգտակարութիւն:

Ներկայ լրագրութիւնը ներկայացրինք մեր այժմեան նպատակէն դուրս է, միայն անցողիկի կրնանք ըսել, որ այդ յոյժ կարեւոր գործը՝ իր ամենէն մոտայլ, ամենէն զաճան և ամենէն պղտոր վիճակին մէջ է. ողորմելի օգտակարութեան առջեւ բարձրուղիչ կանգնած է վիթխարի գալթակընցողիչ անբարդականութիւն մը, ուսկից կը խորշի կը զգուի ժողովրդեան ամէն անհատ, որ բարինք է գրչի ազնուութիւնը, գրականութեան լրութիւնը, քննադատականութեան օրինաւոր սահմանը: Դիտելի «Հայրենիք»-ի գրագէտ Ղուկասին հրապարակ ընկած խախթութիւնը՝ անպարագրելի է. ոչ մի ներողաւոր ընթերցող կարող է առանց խոր վշտի,

առանց զգուանքի կարգալ առտոնց ինչնագիր ներկայ «գոմիկ» նկարագրին: Հայրենիք ինչ կը սպասէ այդ ոչ անկարող գրագէտներէն, կոխ, գիրար հալածեմ, մրտաւէ իրենց փայլուն անցեալը, թէ իրենց մաքի քանարաներուն համապատասխան օգուտ և արդիւնք: Սթափիւր մի քիչ, Դէպ ի մեր նահատակ հասարակութիւնն պարտական ենք հաւատարիմ մնալ մեր պարտուց մէջ. Հայրենիք կը սպասէ որ ամէն անհատ իր կարողութիւնը հասարակութեան օգտակար ընէ. կողարարները, գիրար հալածողները հայրենիքի զաւակ չեն: Հայրենիք մեզմէ կը սպասէ լուրջ և համեմալ զոյժ. Գործերը Հայրենիքի համար: Չմոռնանք որբերը, չմոռնանք լքեալ արհեստագու հանձարները, չմոռնանք լրագրութեան օրինաւոր մաքրութիւնը:

Հ. Ս. ԵՐԵՄ.

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆՔ

ԱՐԿԱԾՔ ՈՒՆԻԴԵԱՅ ԵՒ ՍՈՓՐՈՆԻԱՅ

1

Բռնաւորքն մինչ զինուց պատրաստութեան կը զբաղի, իսկնէ միայնակ օր մ' իւր առջեւը կ'ելլէ, իսկնէ՝ որ մեռնիւնք ալ գամբանաց խորերն կընայ դուրս հանել ու տալ իրենց օգի և զգացմունք, իսկնէ՝ որ տաղից մըրմընդական ձայներով՝ Մինչեւ խոր զգոնից Սանդարպիւն վախ կ'ազգէ, իւ նորա գեւերն իրեն պիղծ պաշտամունց մէջ ըստ կամը՝ իւր յատուկ իւր ծառաներ կամ կ'արձկէ կամ կ'ապէ:

2

Ժամանակ մը բրիտանիայ իմաց զՄ... դաւանի, իայց նախնի կրտիք ծէսերն իսպառ թողուլ չէ կարող, Մանաւանդ թէ ամբարիշտ և պիղծ գործոց մէջ յաճախ կը խառնէ երկու կրտնիւն, երկուքն մէջ ալ ազգէտ: Ինքն իմաց թողուլ ալբերն, ուր խոժանէ մեկուսի Գիթական արեւստն ի գործ դնել վարժութիւնէն երջած, իւր տիրոջ քով կու. գայ, հասարակաց վտանգին մէջ, Զար թագաւորի՝ խորհրդական չարագրին:

3

Կըսէ՛. Տէր իմ, ահաւոր ահա բանակն յաղթական
Յառաջ կը դիմէ՛ առանց բնաւ կանգ առնելու .
Հապա սենք ալ գործենք ինչ որ պատշաճ է գործել .
(Գնական են քաջարի մարդկանց երկիրն և երկիրը :
Արքայի, զորապետի ձերբեր ալ չի բաժնեցակ
Ունիս գուն թագաւոր, Նախադպրակ հեռառուս .
Ինչ ամեն մէկն իւր պարտքերն այսպէս խնամով կատարել
Երկիրս այս՝ թշնամեացը զերեզման կը դառնայ :

4

Ահա ես իմ կողմանէս կու գամ վտանգաց և գործոց
Ոգոյ՜ չափ քեզ ընկեր և ոգնական ըլլալու .
Ինչ որ ծերունի հասակաւ ազգէ տալ խորհուրդ .
Կամ ինչ որ մեղական արուեստը՝ խորք կու տամ քեզ .
Երկրներն հալածական հեղած բոլոր հրէշտակներն
Ըստիպել կու տամ՝ կըցորդ մեր ջանքերուն լինելու .
Բայց թէ ինչ բանով՝ կ'ուզեմ՝ դի թմով թիւններս ըսկըսի .
Եւ թէ ինչ կերպ՝ աւաթիկ քեզ առաջնոց բացատրեմ :

5

Քրիստոնէայ ժողովրդեան տաճարին մէջ կը զանուել
Գետնափոր ծածուկ սեղան մի, ուր զըսած է պատկերն
Անի կընով՝ որ այդ ուսովի՛ իրեն ծննած և թաղուած
Աստընդի՛ առաւածունի և մայր սովոր և կոչել .
Պատկերին առջեւը միշտ բորբոքեալ ջանք վառուի .
Իսկ պատկերն ալ շըջնապատ քոչի մը սակ է ծածկուած ,
Զորս բոլորն ալ երկայն շարքով վերեն վար կախուին
Նըւէրներ՝ զոր գիւրհաւսու պաշտօնք ընծայ կը բերեն :

6

Այդ, այս պատկերն անձամբ, կը փափաքիմ, դու ինքնին
Քու ձեռքովդ յափըշտակեա, և սեղագոփո ընելով՝
Զնաեցես զայն մըղկըծիդ մէջ՝ ուր որ գուն կ'աղօթիս .
Ետեղ ես ինքս այնպիսի զորեղ հըմարտ գործարեմ .
Որ՝ քանի՛ այն կերպարանքս այնտեղ կախուած պաշպանուի .
Ահաւոր պահապան ըլլալ քաղաքիս գրեմբուն ,
Իւ քու իշխանութիւնդ միշտ անուարիկ պարզպօր
Նորաբաշ խորիկ գաղտնեաց տակ՝ մնալ պահով դիրքի
մէջ :

7

Ըսաւ և համոզեց . և թագաւորն անհամբոյ
Դիմեց անյապաղ գէպ ի տաճարն Աստուծոյ ,
Ըստիպել քահանաներն , և անպակփաւ համարձակ
Բընուութեամբ յափըշտակեց անկից , տաքաւ սուրբ
Իւ գրաւ այն տաճարին մէջ՝ ուր . . . (պատկերն ,
Իւ այն . . . տեղւոյն մէջ՝ սուրբ պատկերին վրան յետոյ
Շըշըշեց կախարդասարն իւր հայրայիշ գիւթով թիւններն :

8

Բայց երկնից երեսն հազիւ շոր արշալույսը ծագեց ,
Պահապանն ում յանձնուած էր մըղկըծին մէջ ինքիւ .
Զըռուսաւ այդ եւս պատկերն այն՝ ուր կախուած էր առաջ ,
Իւ ի զուր նաեւ ուրիշ կողմ տաճարին մէջ փրնտոց ,
Իւ շուտով լուրն արքային հասուց , որ երբ իմացաւ՝
Կըքակ կըստեցաւ քաբով թիւնէն բորբորուած .

Իսկոյն միտքը զըբաւ՝ թէ քրիստոնէայ մ' անպատեաւ
Ան պատկերը գողնալով՝ տարեր պահեր և ծածուկ :

9

Կամ արդեօնք էր քրիստոնէայ ձեռքի մ' այն գործը
(զաղտնի ,
Կամ իրկինք կամեցաւ այս կերպ յայտնել իւր զօրու .
Զուգեղով որ . . . . տեղւոյ մէջ այնպէս (թիւնն ,
Իւր Պըշտոյ առաւածունւոյն պատկերն երբեք ծածկուի ,
Իւ չէ իսկ հաւաստի գեւ թէ հրաշխյն զօրով թնաւ ,
Թէ մարդկան արգեք Տարբից պէտք է արդիւնք համարել ,
Բայց մարդկան եռանդէն իրն և զու թնն վեր դատելով ,
Բարեպաշտ գործ է՝ Երկնից զայն մանաւանդ վերագրել :

10

Թագաւորն ըսպանաւից իսկզբովութեամբ ամեն կողմ
Փննտուել կու տայ զայն՝ եկեղեցեաց , անհրու մէջ .
Իւ մ.ծ պատիժ կամ վարձք կը սահմանէ ամենուն
Որ ծածկեն զայն , կամ գողոնն յայտնեն և կամ գողցեցողն .
Իսկ մեզ ալ իւր ձեռքէն եկած գիւթին Տարբերով՝
Իշուէւ կ'ըլլար ըստոյզն իմանալու . բայց ի զուր .
Զի Երկնից՝ կամ իւր գործն ըլլար և կամ ուրիշին
Երածեց զայն կախարդէն ու իր թովշական հմայքներէն :

11

Բայց անգու թէ թագաւորն երբոր տեսաւ թէ ծածուկ
Երեւաց այն՝ ինչ որ յանջար քրիստոնէից կը կարծէր ,
Ժանտացաւ իրենց դէմ խիստ առեւտութեամբ բորբու .
քուած ,
Իւ վառուած անուն անգուսպ կատաղութեամբ բարկաւ .
Ալ մեղիկ ձեղեց ամեն անիմծութիւն , և ուղեց (ցալս ,
Վրէժ մաճաւ , և վառ անտուն հաղւէցնել ինչ ալ լինէր .
Թող մեռնի , կ'ընէր , թող զուր տեղ բարկութիւննս
չանցնի ,
Ինչոհանոր կոտորածին մէջ նաեւ զոցն անմահութի :

12

Բաւական է յանցաւորը չաղատի , բնաւ հոգ չէ
Թէ մեռնի արգարն ու անմեղն ալ . սակայն ո՛վ է արդար ,
Ամէնք ալ մեղապարս են . մէրդներն գեւ ոչ ք
Մինչև որքան մէր անուան երբեք սիրող երեսցաւ .
Իւ թէ այս նոր յանցանքին մէջ գրոնուի մէկն անմեղ ,
Թող այս նոր պատիւս իւր ինի սրբալուծմանց տեղ համարուի .
Հապա , շուտ , հաւաստարիմք իմ , շուտ եկէք վաղեցեք ,
Զեռք առած սուր ու բոց՝ կոտորեցէ՛ք , այրեցէ՛ք :

13

Այսպէս կը խափ ամբոխին . լուրը շուտով
Կը հասնի տարածուի շատ անոցեալ խորքն մէջ .
Ապշած ընդարմացած մընացնի , այնքան տառախ
Վերհասաւ մահուան երկիւղն ազգեց տիրեց վըրանին .
Իւ շըջպա մէկը սր փոք թորձէ փախել , պաշտպանուի իլ ,
Կամ հերուծ համարձակ խըղդեց և կամ ազաղել .
Բայց այդ մարդիկ՝ վախկոտ ու առաւանգած գիւրքի մէջ՝
Մըտքերնէն երբեք շանցած կերպով հասան փրկութեան :

14

Կլոյս մ' իրենց մէջ զարգացած էր լաւ հասուն կուսութեամբ
Մըտքին խորութոյնն զնոն՝ ազնւական և վրեսմ :

Հորաշարի գեղեցկութեամբ, բայց և անփոխ իւր դեղին,
կամ ալքրան՝ որպէս գեղն համեմատութեան կ'ըլլայ զարդ:
Մենացոյն սակայն իւր յարցն է՝ տան մ' անձուկ որոնց
Զիբրերն այն սրանչիկ գաղտնաճանաչ պահպանեն: (մէջ
Պատիւտան տալ միշտ՝ մենիկ լրտիկ, անկարգ, անպահպան
կաթողին տարփաւորաց գողնաւորներն, նայաւանդներն:

45

Բայց չբնոյ պահպան մ' որ կարենայ բովանդակ
Դանկել գեղ մը՝ տեսութեան աւ սրանչանաց արժանի.
Դու իսկ յանձնը չես անուր պղպիտի բան մ' երբեք, յիւր,
Այլ առնալով պատանաւ մ' ըզնից յայտնի զայն կ'ընեն:
Այլ որ մերթ կ'ուր, մերթ կարիւր տալը գիտես, մերթ
բողով
կը կապես աշխարհ, և մերթ ալ կը բանաս և ըբլեն,
կուտական իսկ պարկեշտ տան մէջ՝ թափանց բիւր
(ծանկոյթնէ)
Ոտարի մը գու նայաւորներ կըբարք ներս մըտընեն:

16

Ստորանէ կը կուտի կ'այն, իսկ պատանին Ուրդոս,
Երկուքն ալ մի և նոյն բազալէ, նոյն հասարակ,
Ուրպէս կ'այն և գեղեցիկ՝ պատանին նայնորն համեստ.
Կը բազալ պատանի, սակաւ կը յայտն, բան չի պարզեց.
Զի գիտեր թէ ինչ կ'ուր ուրն յայտնէ, կամ չի յայտնէ:
(Գընդիւր)

Իսկ նէ չի յարկեր, կամ չի տեսներ և կամ չ' իմանար.
Այսպէս միշտ ցարդ ինչեք պաշտեր է սիրով
կամ անտես, կամ անհամաշ և կամ թէ ոչ հանելի:

17

Արդէն իսկ կը լըտուի տարածուի ձայնն ընդհանուր՝
Թէ ինչեք հաստատացող կը սպասէ յարգ մ' եղկելի:
Կայնի անհանձնելու միտնալմայն ամօթիզած՝
կը յարկի թէ զանոնք ինչպէս կըբարք ինչն աղաւտել.
կը շարժէ մըտքին իւր մեն խորհուրդը՝ արի բաղնիքին,
Այլ ամօթն և կուտական պատկառանքն ես կը կեցնեն.
Գաղտնիքին հասկ յայտնական կ'ըլլէ, գաշխար կապելով
Պատկառանք կ'ընէ ինչպէս, իսկ պատկառանքն անհեր-
(Կեղիւ)

18

Ելաւ կ'այսը դէպ ի գուրս ամբողջին մէջ միտնալ.
Զանալեցի իւր դէմքին գեղն, ոչ հոյանի երեւցող.
Այլ ամբողջ ըրնան աշխարհ՝ առաջ յայնց բազալարդ,
Պարկեշտիկ համեստ շարժամբ, աղանալեցող ձեւերով.
կարեւի չէ զարդարանալ զինքն անուանել թէ անփոխ,
Թէ գիպուածն՝ եթէ արուեստն այն սիրուն գեղն.
(Երգարեց.)
Բայց բնութեան և սիրոյ, նաեւ երկնից պաշտելի
Արուեստն եմ իւր անխնամ այն շնորհալից երեւոյթի:

19

Ամենուր ալքրան իրեն ձեզեկով սեղ որբորդն՝
Անանց զոք դիտելու՝ կ'անցնի կ'երթնայ ուղղակի,
Իւր ոչ իսկ բարկացայտ նորա գեղմբն խորհելով
կ'ընէ թափաւորին աղջիւ. անփոխ համարակ.
Եթան եմ, տեք, կ'ընէ, (բայց նախ զայսլիթը՝ ինչորբմ
Մէկդի թող, և ստանէ ժողովրդեան ալք ամբողջն),

Եթան եմ յայտնելու բեղի և ձեւք յանձնելու
Բանցաւորն այն՝ զոր փնտռես, պատեալ թու ալքրան
(Զատնակ):

20

Այն համեստ և անփնէր երեւութեն, և այն խորիւտ
Արբարգան գեղեցկութեան յանգարանի փաղիւնն
կարենա թէ շփոթեցաւ արարչին. կարենա թէ նրկուն՝
Անանց իւր բարկութիւնն և խոտու գեղմբ մեղմեց:
Թէ որ բիշ մը թափաւորն ըլլար նըւաղ իտեսասիրտ,
կամ թէ բիշ մը կուտական գեղմբ պակաս անժողկոտ,
Նա սորա սիրանաւ կ'ըլլար. բայց գեղ գեղմբամակ
Զի գեղմբ գեղմբամակ սիրտ մ', այլ բընդանք իսկ
(Եւ սիրոյ):

21

Թէ ոչ սէր, սակայն զարմար, անհաւատ ինչ և կ'ընտանք
կըբարք թափաւորին բըրտոցեալ սիրտը արժեն.
Պատմէ, 'նա, ամեն բան. ան պատուէր կու տամ եմ'
Որ ոչ որ քրիստոնէայ ազգից վընաս հաղորդն:
Իսկ կ'այն. Բանցաւորն այն թու գիմբան և կանգան,
Գողտն թիւնէն այն, ըսաւ, իմ ձեւքն այս գործն է, ո՛վ տեք.
Իւր ինքն վերցուցի պատկերն, այն, ես ինքն եմ՝
Զոր գու կը փնտռես, և զիս արդ պէտք է պատմես:

22

Այս կերպով հասարակաց փոքրութեան զոչ նըւիրեց
Նալեւի դուրսն և իւր վրայ լոկ զարմաց աղանալն
Ո՛վ վընամ ասաւ, արգելք ո՛ր ժամանակ գեւ գեղեցիկ
Վաս ըլլալ ըլլաւորութիւնն գերադաս կըբարք լլաւ:
Այսպէս ինչեք ինչեք, և ոչ՝ ինչպէս սովոր է փութով
Դըմիտ բընաւորն այն բարկութեամբ կը վառուի.
կը հարցնէ սակայն. կ'ուր որ գու յայտնես ինչ թէ ո՛վ
Խորհուրդը առաւ կամ ո՛վ բեղ գործակից ալ եղաւ:

23

Իմ փառաղը շուրջեցի բնաւ մէկն ընել մանանկից,
Նա և ոչ իսկ գողնալարայ գործակցութեամբ, կ'այն ըսաւ.
Իս ինծի միտնալմայն միտնալ պակեցի,
Իս ինծի տեք խորհուրդ, և ես միտն գործեցի:
Հայալ թու փաղ միտնալ իմ վրիճառու բարկութիւնն
Ինչն թող բովանդակ, գուցայ վրիճաղ բընաւորն
Իսկ կ'այն. Արբարգին է՝ որ ես ինչս յիշաւի
Գընալ իմ ինչպէս պատուին՝ այնպէս պատմայն մէջ
(Իմայն):

24

Ընդհաւ բընանկալ ըրորդիւ բարկութեամբ.
Իւր հարցուց գարեհալ կուտին. Պատկերն այն ո՛ր պա-
Ու, ընդհալեցի, պատանալանց կ'այն իրեն, (Երգի)
Այսպէս զայն, և այնքալ գովելի գառնեցայ.
Գեթ այս կերպով երբեք ալ չի կըբարք պղծեալի.
Այսպիսի անհասարակ թընամանաղ ձեւերով.
կամ գողնել կ'ործենա, տեք, և կամ կողք կ'ընեն.
Առաջինն ալ տեսնելիք չունիս, երկրորդն՝ ահա ես.

25

Թեպէտ ոչ գողնութիւն է՝ բանն և ոչ գող եմ.
Խրաւորն է՝ անխորտ տեղ շորթութեան քանն եւ կ'ընէ.
Լընելով այս խորքերն՝ ըստանալից գաշխարով
կը մընչէ բընաւորն այն անանկալ բարկութեամբ
Բնաւ գու թողութեանն ալ իւր յայտնէ անանկալ
Արտ պարկեշտասուն, վեհանքն միտք, աղան, գեղմբ.

իւ. զուր տեղ խուժապուժ քառման գեժ՝ Սէրըն պաշտպան
իւր շքեազ գեղեցիկութեան վառնումով զինք կը ծածկէ:

20

Կը բռնեն գեղեցիկ կոյսն, և անդու ի հրամանաւ
կը վրձնէ թաղաւորն այրելու զինք բոցակէզ.
Իս. ան կորզնն իւր յոյն և պարկէշտիկ վերաբերուն,
Կը սեղմեն պինդ կապերով նորա փափուկ բազուկներն.
Իսկ նա լուսն կը կենայ, և եմէ չի փարսերի՝
Սոյց չափով մը կը յաղուի իւր արի սիրուն անվերջը.
Իս. սիրուն գեմըն պնդպիսի նըսազ երանգ մը կ'առնու
Որ ոչ թէ սլլանկեղալ, ալ փայլանկեղալ կ'երեսի:

27

Մեծ դէպքին կը տարածուի շուրս գին հըռապն, և արդէն
իջնանս էր բազմութիւնն. հոն Ունիտոն ալ գիժեց.
Ձի մինչեւեւ եղածն ըստով գիտեր, բայց անն անընտրող,
Կը վախեր ինչ զուց, հոգն կոյսն այն ըլլար իւր սիրելին.
Իս. երբ նշմարեց ձեքափախուած գեղուկն
Ու թէ լոկ յանցաւոր, ալ զատուպարս գիբքի մէջ,
Երբ դաժան գործին պատրաստ պաշտօնանները տեսաւ.
Բռնեւ երազութեամբ ճեղքեց պատանց բազմութիւնն.

28

Իս. գոչեց առ թաղաւորն. Ու, ոչ, դա չէ պարտաւոր
իշխած գողութեան, յիժարաբար կը պարի.
Ո՞ր մարտն անշան է բան մ' աղբորիմ. ոչ յանդգնած,
Իս. շէր իսկ կընտար կին մ' անվարձ միմանի գործել զայն.
Ինչ կերպով պահապանները խաբէր, ինչ նաբերով
Գողցաւ. աստուածազան Դըշտուլին սուր պատգիւրն այն.
Ինքն ինչն ըրաւ՝ պատմել թնոյ աւերին: Իս. Կոյսն եմ, տեր,
Գողցողն ես եմ: (Ո՞րքան մէ, սիրենք անտէր սիրունին):

29

Գետով վրայ բերաւ. Իս. ինքն այն տեղ՝ ուսկից կ'ընդունի
Բարձր պատերով կանգնած մեղկիթով. ոչ և լայն,
Վեր իւր գիշերանց, և նեղ ծակէ մ' սողալով
Կնքս մշտալ, խարտափելով անմատչելի նըրրուցքներ:
Ինծի կը պատկանի պատախ. ինծի կ'իյնայ մամն.
Իրաւունք չէ տանիչներնոր յափառուածն դա ինծմէն.
Իս. եւ շըջթաներն այն, և այս բոցն ինձ համար
Կը վառի, և խարոյկս այս ինձ համար և պատրաստ:

30

Դէմքը վեր կը վերցնէ Սփորնիս: և հեղիկ
Գըլմալիք աչքերով կը դիւն զինք կարեկից:
Ինչ խորհուրդ կամ մտկոյն կիքր կ'աւելնէ զիդ կամ
Ինչ նըպատաւաւ եկած ես, ո՞վ խեղճ անտիդ: (մեղեն,
Առանց քեզ չե՞մ. ուրեքն ես բաւական կըրելու.
Ինչ որ մարդկային թնն ու զայրոյթ գործարարն.
Կտես ես ալ սիրտ աւի՞մ, որ կըրտայ քալ միտնայ
Մահուան գիծնարուե՞լ ասանց ընկեր փնտռուելու:

31

Այս խոսքերս կ'ընէ. բայց չի կըրնար ճշդիւ զինքն պնդել
Որ նա ետ առնու 'սանճերն և կամ թէ միտքը փոփէ:
Ո՞վ չըբնայ տեսարան, ուր մըջքանքի եւ մտեր
Սէր և վեհանձնեալ առարկին արութիւն.
Իւր մահ՝ յաղթականին համար ի վարձ սահմանաւ,
Իս. ուր կնանքն և պարտելոյն համար վընաս և շարի:

Բայց գեւ աւելի կը զայրազնի թաղաւորն՝
Որչափ լոկ զինքն յանցաւոր պնդէ թէ՛ մին և թէ՛ միւսն:

32

Կարծես այդ բանն իւր անձն արհամարհուած կը տեսնէ,
Իս. թէ՛ զինքն անարգելու գիտմամբ տանջանք կ'անարգեն.
Հաւատցուն թնոյ երկուքն ալ, կը գոչէ. և ըլլան
Թող երկուքն ալ յաղթական և պատշաճ վարձն ընդ-
Հաւառով կ'աւարձէ պաշտօնեից, որք արդէն Գնինն:
Պատրաստ են շըջթայի. ք կապկըպելու պատանին.
Երկուքն ալ մի և նոյն ճըքի վերայ կը պնդեն.
Կընտակ կընտակի գարնուած, անտես գէժք գէմքէ:

33

Արդէն իսկ պատրաստուած է իրենց լորտ գին խարոյկն,
Իս. արդէն իսկ կ'անտարձն բարբոյէ փութը բոցերն.
Իս. տես պատանին բռնեւ աղէխաբը որքերն.
Հեծեծեծ, և խառքն աւելցն իւր հետ կապուածին.
Այս ուրեքն էին կապանքն այն՝ արով ես յուսացի
Քեզի հետ լընակից զուգիւ կնեաց ընկնացում.
Այս ուրեքն չըբնայն այն՝ արով ես կարեի
Թէ հաւատար ետանգով տի բարբաբը սըրսերնիս:

34

Ո՞վ, ուրիշ բոցեր, ուրիշ անգղայցիք Սէր խոստացաւ.
Իս. ուրիշ կերպ զըմբուակ բախուն հիմայ մեզ կը նիւթէ.
Եղևիկ, անտ իսկ շատ զատուած սա զեղ պահեց իրաւը,
Հաւակ շըջթով կըրպով կ'իյնայ իս. միացնէ ի մահու.
Բայց քանի որ նորազուկ այսկեղա մահուամբ տի մեռնիս
Գոնէ գոն եմ որ կ'ըլլամ՝ ասազատեղ զըրդուած՝
Խարոյկիդ եւ մահապակից. հակառակորդ կը ցախի.
Սակայն ոչ իմ բախիս, ոչ, զի ես կըրտուի կը մեռնիմ:

35

Իս. ոչ, որքան անուշիկ պիտի լինէր մահս ինծի.
Ո՞րչափ բարեբախտ այս իմ քաղցրիկ տանջանքներս,
Թէ ճշմար ըլլար ինձ ձեռք բերել՝ որ կուրք կուրքի
Ինքերիդ մէջ շըջեղով աւանդիկ ես հողիս. (տեսած՝
Իս. գաւ նոյն պահուն ինձ հետ անընդապաճ ի մահուդ՝
Յիս վերին հաւառանքերդ անձնէկի թալկացած:
Այսպէս կը խորս լաւով. իսկ նե քաղցրորեն
Այս կերպ խրատելով կը կըրտամբեր զինքն հեղիկ.

36

Բարեկամդ իմ, ուրիշ արդ մշտամտնք, ուրիշ արդ
Գրաւորին նըպատաւաւ կը պահանջէ ժամանակն.
Ինչ, ինչպէս չես մշտամտնք մեղքերդ, ինչպէս չես սիշեր
Թէ բարի մարդկանց Աստուած ո՞րչափ ճշի վարձք
(խոստանալ.
Իւր անուան համար կըրէ. կը քաղցրանան տանջանքներդ,
Իս. աւախ սըրտով անձկա վընտարքն կ'աւաղուի.
Տես ինչպէս գեղեցիկ են երկինք, տես արեգակն
Որ կարծես թէ դէպ առ ինքն հրաւիրելով կը սփռի:
! ?

Այս պահուս բարձրագոյն կու լար ամբոյն Հիթանոս,
Կու լար Հաւատացեալն ալ, սակայն շատ մեղմամայն.
Իս. չեմ գիտեր թէ ինչ բան մ' անտովոր ու կակոյիկ
Երեստապիտ թաղաւորն կուրքը կարծես թափանցեց.

հախազգաց, և անարժան համարելով զայն իրեն՝
Տեղի տալ չուզեց դարձուց աշերեն, հետացաւ:
Դու միայն հասարակաց կեցկերն չես մասնակցիր:
Որքանցանայ ամենէն գու, Սոփոթիսի, շես ողբար:

38

Մինչ կան այսկերպ վրտանդի մէջ, հա մարտիկ մ'անաղնէն,
(Ձի ալնպէս կ'երեւէր) բարերարիտակ և վրեւմ,
Որ օտար իւր զէնքերով ու զգետններով ջրաց կու տար՝
Թէ հետու աշխարհէ պանդըրիտական է կեանք:
Յըցուրի տեղ տընկուած սաղաւարտին վրայի վագրն,
Ամենուն աշերեն իրեն կը ձգէ, նըլան պանծալի,
Նըլան՝ զոր կ'լորինդ պատերազմի մէջ կըրէ:
Իւսկեց զինք կը ճանաչէ, և ճանչցածնին սըխալ չէ:

39

Կանացի սա բերմունքներն ու անոնց ամէն սովորով
Դեռ մտաւայ իւր ճատակն խոտան ու անաղբ դատեցաւ:
Արտաբնայ հրաւաններուն և կամ աղան և իլի
Իւր խոթաւ ձեռքն անարժան համարեցաւ խոտարեկ:
Փափկիկ հագուստներէ խորեցաւ, գոց յարեկէ:
Ձի համեստ վարք բանակաց մէջ ալ կըրնայ պակասուիլ:
Գուս տեսլամբ, զրահեց իւր զէնքն, ուզեց զայն խոտ
(յարգարեկ,
Բայց նոյն իսկ խոտանութեամբն այն՝ հանելի երեւցաւ:

40

Աղածիկ նորարուսիկ դեռ մանկական իւր աղով
Նըմուշ կ'երկարի մ' մեղեցեց սեղեցեց սաննէ ըստ կամս:
Սուր և տեղ եղան խաղերն, և սաղարարի մէջ պընդեց
Կարծրացուց իւր անդամներն, ըստ տուրուն աղաւի:
Էլ յետոյ կամ լեռնոտ կամ անտառուտ ուղեաց մէջ
Նետամուտ եղաւ ըստեղ սեղ ափսիսի կամ արիւ:
Մըլեց պատերազմներ, և թէ մայրեաց մէջ թէ՛ հոն
Գազան երեւցաւ մարդկանց և մարդ գաղանաց:

41

Էլան է սա հիմա Պարկասաւանի կողմերն
Որպէս զի կըրցածնին չափ դիմարէ Բրիտտոսեանց-
թի՝ և ուրիշ տոթիթներով ջըրիւ անոնց անդամներն
Աւազուտ տեղեց ցանաւ սա լայնն արեամբ և խոտներն
Արդ հաղիւ թէ նա հասաւ՝ այս կողմէն նախ և առաջ
Նոն մէկէն ի մէկ ալքին զարկաւ մահուան հանդերձանքն:
Դիտելու փոփարանքս վառաւ՝ յառաջ մըլեց ձին
Դիտնալու թէ պատմըւանքն այն ինչ սէրն են գործեր:

42

Տեղի կու տայ մ'ըրին, իսկ նա յն երկու միասին
Կապառանները մտաւոր կապ կ'անէն ուշիւ զըննելու:
Էր դիւմ՝ որ մէկը լուս կ'ենայ, միւսն հեծեծէ,
Էլ տըրաւ սեռն աւելի արիւթիւն ջրաց կու տայ:
Կը տեսնէ պատանին՝ ողբալ նըլան լացողի
Ձոր յուզեն գուծթ, ոչ թէ ցաւք, կամ ոչ իւր ցաւք
(անձնակարծ):

Սակաւն կոյսն լուս, աշերեն այնպէս երկինք սեւեռած
Որ կարծես թէ չըմեռած՝ երկրէս զատուեր է արգէն:

43

Յուզուեցաւ Կլորինգայի սիրուն, երկուքն ալ ուղով
Յաւակից եղաւ, չափով մ'ալ արտասուք կաթեցուց,

Բայց անոր համար որ չէր ցաւ իր՝ զգաց ցաւ մեծագոյն:
Լըռութիւնն այն աւելի դորովեց զինք բան թէ լացն:
Էլ առանց յապաղելու երկաթ՝ դարձաւ նա մէկուն,
Որ այն տեղ կ'ենացէր՝ ըստիտակ մտերմով,
Ո՛հ, զուրթէ ինչ ո՛վ են այս երկուքն և կամ ինչ դիպուտ
Կամ յանդարձ՝ չարարանքի է մատենք այսպէս զիրենք:

44

Այս կերպ ծերունուն հարցուց, և երբ ըստացաւ
Կարճ բայց մանրամասն ըրած խընդորին պատասխանն,
Ալեցեցաւ լըսելուն պէս, և իսկոյն գուշակեց
Թէ անմեղ էին երկուքն ալ նոյնպէս զոյգ հաւասար:
Էլ ո՛րպէ՛ որ կըրնար՝ աղաչանքով կամ զինուք՝
Խր միտքը զըրաւ՝ որ անոնց մասն արգիլէ:
Դեպ ի բոցը փութաց մէկէն, զայն ետ քաշել տուաւ
Որ արդէն իսկ բըռնկած էր, և գահակաց խոտեցաւ:

45

Չըլլայ թէ ձեզմէ մէկն յանդգնի այս անդուլմ
Պաշտանին մէջ ըսկըսած գործը յառաջ վարելու,
Մինչև որ ես խօսիմ թաղաւորին. մի վախճար,
Խօսք կու տամ, ուշացնելիք նա յանդարձի տեղ չի գնիր:
Պաշտանեայքն ճաղանդեցաւ, համազուելով ըսածին՝
Արունիկ կերպարանքին այն փառահեղ տեսլենէ:
Ուղեց նա նմացքն յետոյ զեպ ի պատանս արքային:
Էլ համարուն մէջ զըսաւ զինքն՝ որ դիմաւոր իւր կու գար:

46

Կլորինգա եմ ես, ըսաւ. զուրթ երբեք իմ անունն
Հասուցած ըլլան քեզի, և ես եկաւ եմ, ո՛վ տեր,
Միտանի աղակցութեամբ քեզ հետ պաշտանայ կնեալու:
Մեր հասարակաց զենին և չու տէրութեանդ:
Պատրաստ եմ, Նըրաման տուր. ո՛ր և է ձեռնարկի,
Բարեբն չեմ վախեր, ստորինն անարժան չեմ համարիր:
Ձիս արանկ դաշուր վրայ դիր, և կամ կ'ուզես գործանէ
Շըրթապատ պարըսպող գոց տեղույ մէջ. չեմ ինչ մերծեր:

47

Լըռեց ինքն, և արբաւն ըսաւ. Ո՛վ կոյս փառապանն,
Կայ՛ք երկիր մ' արգեօք այնքան տարաբան լիկիւն,
Էլ կամ արնայի արեւուն շըրթանէն զատ մշտնայ,
Իւր հասած ըլլայ համարաւ և կամ թէ փառքը թըռած:
Արդ, ինծի հետ գաշնակից ըլլալով սուրբ պաշտուս՝
Որ և է վախի աղաւտ եմ և զըստուն և ուրախ:
Էլ ոչ՝ նոյն իսկ թէ բանակ մ' անեղ ինչ պար կըրցորդեր
Կըրնար դեռ աւելի ապահով յոյս ընենալ:

48

Էլ արդէն ինչ կիմ՝ այնպէս կ'երեւի թէ կոփեւտ
Չափէն իսկ աւելի կ'ուշադիս հոս հանելու:
Իսկ գուն կը խընդորեն թէ ինչ գործ քեզ վըստահիմ,
Արմանի քեզ՝ զըմուտարին և մեն գործերն են միայն:
Մեր զորաց պարպաւտն իշխան ըզքեզ կը կարգեմ:
Թող օրենք ըլլայ հրամանդ իրենց՝ Աստու կը խօսէր:
Իսկ նէ բարեբնի կերպով փոխան գոփեստից
Շնորհակալ լինելով, դարձուց խօսքերն և ըսաւ:

49

Յիրաի արանկ գաշուր բան մ' երեւի պիտ' անշուշտ՝
Որ արդինք մ' ունենալէ առաջ արիւտը ըստացուի:

Բայց բարի սիրտդ ինձ խորհոյս կ'ազդէ կ'ուզեմ որ
 շնորհեա
 Մահապարոնքն այն՝ ապագայ ծառայու թեանց առ ի վարճ.
 Պարգեւի տեղ կը խնդրեմ՝. և թէ ստոյգ չէ յանցանքներն
 Հառ անգուժի վրէժա տըրուած է. բայց ես զայդ չը լըռեմ՝,
 Լըռու թեան մէջ կը թողում նաեւ յայտնի նըշաններն՝
 Որք անոնց անմեղութեանն ինձ ապացոյց կ'ընծայեն:

50

Բայց այս միայն կ'ըսեմ՝ որ հոս ամէնը կը կարենն
 իրեն. թէ ֆրիւտտոնեայք զողջած ըլլան այն պատկերն.
 Այս այդպէս չեմ խորհրդի ես, և աչ գոհ ինչ կ'ըլլամ՝
 Առանց ունելու. մեն պատճառ մ'ի նպատա կարծիրիս.
 Չեանարկն այն՝ զոր գործել յորդորեց մ'ազըն դիւթիւ՝
 Անարգանք մ'է և նկատաւ օրինաց մեր հասարակին.
 Անվայել է զեռանգել մեր տաճարաց մէջ նըվարք,
 Աւելի եւս՝ երբ դրոշնային այն օտարաց պատկանիւն:

51

Ուստի նոյն իսկ վեհազգիւնն Մ.... կ'ըստեմ ես
 Ընծայել չարչից արդիւնքն. և այս տեսակ գործելուն
 Հըրփառակն է որ ցուցնէ թէ շուգեր իւր տաճարներն
 Հոյր գաւանանքով ռըբրապընէն ամբարշտ.
 Իսմանեայ թողոյնքի ի գործ զնել դիւթիական իւր փորակներ,
 Իրուն ձեռքը զինուց տեղ կ'ախարդանք են կ'մայից.
 Մենք ստեղծաբար սուր երկաթով գործածներ չաղբարար,
 Այլ, այս է մեր արուեստն, այս ապուսէն լոկ յուսոյ:

52

Ըստա և լըռեց. իսկ թագաւորն թեպէտ
 Դըմիամակ՝ իւր բարեկցան սիրտը շըրջել զըթու թեան,
 Սակայն զինքն ուզեց հառնել. թէ խորհրդէն համոզուած
 Իւր թէ խնդրողին մեծութեանն ըստիպուած.
 Պատասխան տըռաւ. Հնորուի թեղ կ'ենանքերին, ա-
 լըսա են.

Բընախն բան մ'այսքան վեհ բարեխօսի չեմ զյանար.
 Ինչ ալ համարուի՝ արդարութիւն կամ ներուած,
 Անմեղ են՝ կ'արձըլեմ, յանգաւոր՝ բեղ զը բաշխեմ:

53

Այս կերպ լուծուեցան. և իրա շատ բախտաւոր
 Ունեղեայ հակառակորդն եղաւ, որ ցոյց տալ կըբցաւ.
 Այնպիսի գործ մ'որով հուսկ ուրեմն եղաւ բաւական՝
 Սիրով սէր արթնընդելու աղեւտախօն ըստի թէ.
 Խարուկէն՝ հարսանիքի կ'ըրթայ, փնայ՝ յանցաւորն,
 Իւր այն որ տարփաւոր էր՝ տարփելի կը դառնայ.
 Կուսին լեռն առ մեռնիլ ուզեց, իսկ նէ չի մեծեք
 Որ իրեն հետ մահակեց չեղողն՝ ըլլալ կ'ընակից:

ՏԱՍՈՍԹ. Արտատմէ Իրտառադեմի

Թարգմ. Հ. ԱՅԻՆԱՅ Վ. ՏԻՐՈՅԱՆ

ՏԱՐՎԻՆԱԿԱՆ ՈՒԹԻՒՆ

DARWINISME

(Շար՝ տես էջ 64)

ՅՕԴՈՒԱՆ Ա

Տարվինականութեան կամ բարեկրթութեան երաստուոր
 համարուած իրողութիւններ որոնք են:

ՆԱԻ և առաջ դիտել կու տանք՝ որ ներկայ Յօ-
 դուածին մէջ պիտի պարզենք միայն բնական պատճառ-
 րեան վերաբերեալ իրողութիւնները. — իսկ իմաստա-
 սիրական տեսակէտով յետոյ պիտի քննենք Տարվինա-
 կանութիւնը:

Առաջին բըրգութիւն. — Գործարանատր մեղերու
 forme փոփոխականութիւնէ: — Հաստ ժամանակէ ի վեր
 ծանօթ էր կենդանի էակներու սակզականութիւնը¹.
 և ասկէ մշտնջող արդէն Պարսն՝ հաստատութիւն մը
 կ'ընենէլու. զազափարը ունեցաւ, ան նորանոր տեսակներ
 կազմելու աշխատելու համար:

1. Գործարանատրական փոփոխութիւններն² կը կար-
 ծուի թէ առաջ կու գան աւելի միջավայրերու աղ-
 ճեցութեան տակ: Իւր յիշատի, և թէ շուրջ փոխադրուի
 բուհական յրմանակին երկրակնէն մէջ, կը ծածկուի
 թաւամաղ տարրուցիչ մարթով. — ընդհակառակն, հա-
 սարակածի տակ կը կորսնցնեն մաղերը: — Սրունքի
 եղները փոխադրուելով Լուսնի իովիաներուն մէջ, հան
 երկու կամ երեք սերունդներէ ետքը, առաջ լուծեցած
 հասակը և աճը առին: — Ամերիկայի ցուրտ գաւառ-
 ներուն մէջ խողերը բըրդոտ կ'ըլլան: — Հոյն իսկ
 մարդն, փոթելով կլիման, գզմին, հասակի, սոցիզկէն
 կազմուածի փոփոխութիւններ կը կրէ, և այլն³:

1. Ստեղծականութիւն (plasticité) և անդամազննա-
 կան տարրներու մահելու, անելու, բազմանալու յատ-
 կութիւնը, ըստ իրենց բնութեան:

2. Գործարանատր ձեւերու փոփոխութեան վերա-
 րեքալ բազմութիւն իրողութիւններու մասին ձմմո-
 Darwin L'origine des espèces; — De la Variation
 des animaux et des plantes, — Yves Delage, La
 structure du protoplasme et l'hérédité, — L'année
 biologique de 1895. — Faivre, La variabilité des
 espèces et ses limites. — Perrier, Cours de zoologie.

3. Ինքնի (աւկե Միլանայ նահանգաց բնակիչ)
 ցեղին կազմութիւն ալ կը հաստատէ ըսածին: Վասն
 զի ամէնքը գիտեն որ Իսրէրի ուրիշ բան չէ՝ բայց ինք
 Հիւսիսային Ամերիկայի միջավայրին և կլիմային յար-
 մարելով փոփոխուած (modified) Անգլիացի մը: Մոր-
 թին դոյնք նուազ է, մազերն՝ աւելի խրմնագոյն, ան-
 դամներուն ոսկրներն՝ աւելի երկնցած, գլուխ՝ փոքրա-
 գոյն, վեղը՝ երկայն ու բարակ: